

CARMEN DĂRĂBUȘ¹, ROMÂNIA/BULGARIA

Cuvinte-cheie: literatură bulgară, familie, raporturi de gen, societate, arhaic/modern.

El versus Ea în reprezentări socio-familiale. Kliment Țacev, *O casă ca oricare alta*

Rezumat

Lucrarea analizează, sub aspect sociologic, relațiile de familie și mai ales condiția personajelor feminine în mentalul tradițional bulgăresc, ciocnirea dintre statutul patriarhal și tendințele de modernizare. Reprezentările sociale constituie suportul narativ în proza realistă și naturalistă, astfel că literatura capătă, nu de puține ori, o importantă valoare documentară. Romanul lui Kliment Țacev, *O casă ca oricare alta*, se structurează în jurul relațiilor de familie – familiile Cerkezov, Hubcev și Otașliiski și cele ale copiilor lor deveniți adulți -, familii care se armonizează diferit, în funcție de gradul de moralitate vizavi de semenii, dar au ca punct comun felul în care privesc femeia, ca pe un element secundar, care trebuie să se supună cu totul dorințelor bărbatului, o prelungire a tradiției în modernitate și o puternică reminiscență orientală după lunga stăpânire otomană. Dorința de independență e percepută ca răzvrătire sau, în cel mai bun caz, nefericit moment de derută. În timp ce bărbații se identifică exclusiv cu profesia, familia fiind pentru ei un fundal acceptabil în măsura în care le asigură confort emoțional total, femeile au voie să se identifice doar cu nevoile familiei.

---

¹ Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, CUNBM/Universitatea „Kliment Ohridski” din Sofia.

Keywords: Bulgarian Literature, family, gender relations, society, archaic/modern.

He versus She in the Social-Familial Representations. Kliment Tzachev, *A House like Any Other*

Summary

The paper analyzes, from sociological point of view, the family relations and in particular the condition of the female characters have in the traditional Bulgarian mentality, the clash between the patriarchal status and the modernization tendencies. Social representations are the narrative support in the realistic and naturalistic prose, so the literature often receives a documentary value. Kliment Tzachev's novel, *A House like Any Other* is structured around family relationships – the families Cherkezov, Hubchev and Otashliiski, and those of their adult children -, families that harmonize differently, according to the degree of morality in relation with others, but have as a common point the way they look at the woman as a secondary element, who must completely obey the man's wishes, an extension of the tradition in modernity, a strong oriental reminiscence after a long Ottoman domination. The desire of independence is perceived as rebellion or, at best, an unfortunate moment of confusion. While men are identify themselves exclusively with profession, the family being an acceptable background for them to the extent that they provide total emotional comfort, women are only allowed to identify themselves with family needs

El versus Ea în reprezentări socio-familiale. Kliment Țacev, *O casă ca oricare alta*

Literatura, dincolo de valorile sale estetice, are, adesea, și valoare documentară, prin lumea pe care o evocă în coordonatele sale sociologice. Reprezentările sociale, ca modalități de a imagina și de a interpreta realitatea, compun o mare parte din proza și dramaturgia lumii. Mentalități, cutume, tipologii fac parte din substanța scriiturii beletristice. Analiza operelor a suscitât, și ea, o varietate de abordări, decelabile în două orientări: „Tentativele sistematice de a găsi o bază obiectivă pentru interpretarea textelor s-au manifestat într-un cadru istoric specific. La sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, majoritatea discuțiilor despre literatură puteau fi plasate în două mari categorii polarizate. Prima cuprindea studii academice, în tradiția istorico-filologică: acestea aplicau literaturii ultimilor șapte sute de ani o metodologie care fusese încununată de succes în abordarea textelor biblice și a literaturii Antichității clasice, având drept rezultat elaborarea unor ediții solide, lămurirea unor pasaje și referințe obscure și evidențierea unor filiații și citate. Cealaltă categorie cuprindea discursul literar al criticilor impresioniști – cultivați, inteligenți, vioi, suflete și condeie sprințare, încrezători în sine, dar capricioși, care simțeau că își puteau exprima răspunsurile estetice într-o manieră armonioasă, sinceră și nemijlocită. De la scrierile lor se aștepta să stabilească echivalențe estetice cu opere anterioare, dar și să exprime pe deplin adâncimile și nuanțele unei subiectivități critice incitante” (Nemoianu 1997: 189). Abordările contemporane, orientate spre studiile culturale, nu mai operează această diviziune, ci le fuzionează întru crearea imaginii literare, folosindu-se de instrumentele altor domenii ale cunoașterii, precum sociologia, psihologia, istoria, etnologia, filosofia etc.

Romanul scriitorului bulgar Kliment Țacev, *O casă ca oricare alta*, radiografiază familia tradițională pe fundalul ideologiei restrictive comuniste, creând patru tipologii față în față cu evenimentul pensionării, după care timpul este resimțit a avea alte dimensiuni: cazonul (ofițerul de armată Davidko Cerkezov), abuzivul (fostul ofițer de informații Hubcev, eliminat din sistem), depresivul (Valeri Cerkezov), oportunistul (Teodosi Brezovski) și raționalul (doctorul Otașliiski), toți locuind pe aceeași scară a unui bloc comunist, fără a se fi socializat până în momentul când ies la pensie cam în aceeași perioadă. Familiile lor se structurează diferit, aparent, în câteva nuanțe, dar având un punct comun: cantonarea în tradiție cu privire la rolul femeii. În raport cu ei, personajele feminine sunt schematizate, răspunzând unor stereotipuri care le minimalizează poziția în familie și societate, prelungind tradiția în modernitate. Un microgrup social aparent omogen, dar, de fapt, eterogen prin felul în care se raportează la etică. Colonelul Cerkezov, abia ieșit la pensie, se vede pus în situația de a-și reorganiza viața, odată ieșit din ritmul rigid al vieții cazone, însă nu știe ce ar putea face cu libertatea abia câștigată. Intrarea în disoluția vieții casnice e singura cale pe care o întrezărește: „Acum, nu-ți mai rămâne decât să te vâri în dormitor și să-ți încurci

Casă tradițională - Muzeul Etnografic Etar, Bulgaria; foto: Carmen Dărăbuș

nevasta în timp ce face paturile, să tragi din țigară în hol și să te faci că nu vezi cum trec pe lângă tine ceilalți, grăbiți, să te obișnuiești cu noua situație, să întinzi mâna după plasele agățate de ușa bucătăriei și să alergi din magazin în magazin să schimbi la rând pe cineva...” (Țăcev 1984: 11). Cei doi copii, Valeri și Kalina, se desprind, fiecare în felul său, de universul familiei. Valeri urmează cariera tatălui, dar este dat afară din sistem din cauza unui comportament inadecvat pe fondul traumei divorțului, iar Stela se mărită, însă căsnicia este un eșec încă nerecunoscut. Familia tradițională se bazează pe structuri de comportament respectate din generație în generație, în care femeia se supune în mod necondiționat; în acest caz, mentalitățile patriarhale sunt susținute, pe mai departe, la nivel colectiv, de reminiscențe orientale, dată fiind lunga dominație otomană, care a lăsat urme adânci pe termen lung. Emile Durkheim vorbește despre gradul de constrângere a cutumelor, ale reprezentărilor sociale la nivel, colectiv, individualul fiind strivit de normele grupului: „Dacă nu mă supun convențiilor lumii, dacă atunci când mă îmbrac nu țin seama de obiceiurile țării mele și ale clasei sociale din care fac parte, răsul ce-l provoc, distanța la care sunt ținut produc, deci, într-o manieră mai atenuată, aceleași efecte ca o pedeapsă propriu-zisă. Altminteri, constrângerea, deși indirectă, nu este mai puțin eficace” (Durkheim 2002: 37).

Uniforma funcționa ca o armură socială, îi conferea statut și un anumit tip de comportament, impunea respect, iar în absența ei nu știa cum să pună distanță între el și lume, pe mai departe: „Altceva era vestonul, epoletul, nu ar mai fi avut îndrăzneala să-i răpească timpul cu astfel de prostii” (Țacev 1984: 31). Timpul și-l petrece rememorând ascensiunea sa în armată, dar și momentul adulterului, care nu a distrus familia, ci a minat-o emoțional; deși aparent soția lui se poartă la fel, neuitarea doar a atenuat, dar nu a șters suferința. Prins în mecanismele vieții de zi cu zi, nu-și pune întrebări referitoare la sensul vieții, identificându-l cu respectarea ordinelor, uitând că există și altă viață dincolo de lumea cazonă. Ajuns la pensie, își amintește de soldații aflați temporar în armată și de sentimentul de ușurare pe care ei îl trăiau când li se termina stagiul militar, sentiment de neînțeles pentru militarul de carieră: „Viața cea adevărată îi aștepta și ei se îndreptau cu cântec spre ea. Și fiecare după aceea făcea câte ceva, văzându-și munca materializată” (Ibidem: 60). În același ritm de viață intră și soția sa, contabilă la aceeași unitate militară, prinsă în mecanismele unei rutine cotidiene, preocupată să fie de folos copiilor și soțului, identitatea ei fiind suspendată ca un fapt firesc.

Interior de casă, secolul XIX, Bulgaria; foto: Carmen Dărăbuș

Kalina, profesoară de rusă, măritată cu un tânăr cercetător, tipul oportunistului perfect, deși își asumă o atitudine oarecum răzvrătită, dorind să se desprindă de tradiționalismul familiei din care provine, perpetuează cutume străvechi: nu-și înfruntă fățiș soțul, consideră că e de datoria ei să-i gătească, doar că susținerea necondiționată intră într-o surdă soluție, fiecare știind că va veni momentul rupturii, lucru de neimaginat în familia Cerkezov. Tânăr cercetător pus pe căpătuială, soțul ei, Teodosi Bezovski, își calculează fiecare gest, cu un egoism feroce. Reprezentant al noii generații, intuiește bine mecanismele lumii noi și se folosește de ele impecabil: „Se schimbă lumea, se schimbă moravurile. Acum cel mai sigur mijloc de avansare nemeritată era să te arăți neputincios în ochii aceluia de care depinzi. [...] În timp ce carieriștii de altădată își propuneau un lucru mai mult decât clar, îmbogățirea materială, cei de acum știu cum să-și ascundă țelurile urmărite. Nu vor, chipurile, nimic – totul se înscrie în sfera idealului – să fie folositori” (Ibidem: 51-51). Colonelul Cerkezov intuiește calitatea umană a ginerelui și încearcă să înțeleagă acest mod de comportament, de parvenire socială, bazat pe ipocrizie desăvârșită, lucru dificil, dat fiind modul de viață direct, bazat pe mecanisme clare, din sistemul militar; astfel, el se confruntă cu noua viață de pensionar și cu noile tipologii umane, acest din urmă lucru devenind dificil, pentru că el nu pare a fi capabil de nuanțări. Apartenența sa la un grup socio-profesional e transparentă și se înscrie în caracteristicile generale ale ființei care trăiește după norme clare: „Când îmi îndeplinesc datoria de frate, de soț sau de cetățean, când îmi onorez angajamentele contractate, nu fac altceva decât să-mi îndeplinesc datoriile care sunt definite în afara mea și a actelor mele, prin drept și prin obiceiuri” (Durkheim 2002: 36). Spirit lucid, care a intrat în contact și cu lumea practicienilor, și cu cea a cercetătorilor, doctorul îi arată cât de minat de vanități este universul celor care vor să acceadă în fruntea unui anumit domeniu profesional, unica datorie a acestora fiind față de sine, pe când colonelul consideră că esența vieții este sentimentul datoriei, o datorie concretă, care se supune ordinilor din structurile ierarhice cu care este obișnuit.

Familia lui Valeri se spulberă după ce tânăra familie locuiește la familia Cerkezov, Maia, soția lui, neputând să se adapteze modului lor de viață. Când ea decide să părăsească locuința împreună cu fetița, Valeri, atât datorită statutului său de militar, cât și educației, nu acceptă inițial divorțul pentru că „Îi era rușine de oameni, de prietenii lui” (Țacev 1984: 75), presiunea grupului social fiind mai puternică decât individualitatea, mai ales într-un regim politic ce promovează uniformizarea; de altfel, între sistemul rural al cutumelor restrictive și cel al ideologiilor represive, fie ele de stânga sau de dreapta (în acest caz, de stânga), există o considerabilă similitudine. În ciuda diferențelor de generație, există aceeași alienare, în forme diferite. Chiar dacă familia colonelului a rămas unită în exterior, între cei doi soți nu există o complicitate afectivă, ci o alienare mascată, de care ea, Stoimena Cerkezova, își dă seama odată cu trecerea timpului: „Trăise atâția ani de zile cu Davidko, iar el rămâne tot departe de ea și de nepătruns. Nici în sufletele copiilor, care crescuseră în brațele ei, nu mai știa ce se petrece! [...] Pe când așa, toți o tratează ca pe-o bolnavă. Nu o mai bucură nici bunătatea bărbatului, nici a copiilor” (Ibidem: 97). Mereu preocupată de soarta celorlalți, ea acceptă ca pe un dat statutul femeii fără personalitate, interiorizând ceea

ce se transmite din generație în generație fără să problematizeze: „Dar pe ea o întrebase oare cineva vreodată cum îi este? «Soarta femeii, grea ursită» spunea mama ei. Se pare că avea dreptate” (Ibidem: 103) sau „Grijile femeiești și trâncăneala muierescă e ca ploia de vară, spunea maică-mea. Vine soarele după ea și nici urmă nu mai rămâne...” (Ibidem: 105), minimalizând, astfel, tot ce ține de trăirile femeii și de problematica feminină. Întreaga viață și-o ghidase după învățăturile materne: „Exact asta vrea un bărbat, spunea mama ei, să înțeleagă că-l compătimesti, că suferi din cauza grijilor care-l frământă și-i amărăsc inima...” (Ibidem: 331) sau „Și-apoi nu trebuie să te pui de-a curmeziș în calea bărbatului. Odată ce te-ai luat cu el, mai ales în fața oamenilor... Din lut dacă e, bărbat să fie – spunea mama ei. C-apoi o femeie singură la ce e bună?! Ferească Dumnezeu să mai fie și divorțată...” (Ibidem: 333) – un bun ghid pentru a deveni victimă, de care generațiile noi nu mai țin cont, indiferent de mediul în care au crescut, derutându-și părinții prin întoarcerea interesului, în mod sănătos, spre sine. Viața lor în comun (a Stoimenei și a soțului său) nu are liantul comunicării, nici al afecțiunii, dar acesta nu pare un motiv de mare îngrijorare, pentru că rutina supunerii e mai puternică decât orice. După mulți ani petrecuți împreună, colonelul, ajuns la pensie, încearcă să discute cu soția lui, dincolo de roboteala cotidiană, dar constată că blocajul e definitiv, că orice ar spune ea, îl irită, centrat pe „nenorocirea” pierderii statutului de militar activ. Nu mai poate ieși dintr-un tipar rigid, în care viața profesională a fost singura identitate recunoscută. Odată cu pierderea ei, dezechilibrul se adâncește, prăpastia dintre soți crește, iar copiii, ajunși adulți, nu mai constituie un motiv al funcționării familiei. Eșecul familial și de carieră militară al fiului îl pune pe seama soției, care s-a arătat prea afectuoasă cu el, de fapt era refugiul ei emoțional într-un cuplu rigid. În timp ce colonelul se întreabă ce să facă cu viața lui: „Să sap straturi, să altoiesc pomi ori să pornesc după maculatură și fier vechi?” (Ibidem: 106), Stoimena conștientizează că lozincile lumii noi, comuniste, nu au acoperire în realitate: „Peste tot se spune: «Femeia egală cu bărbatul!» - dar alta-i soarta femeii. Într-adevăr, când se pensionează, munca femeii nu se mai termină niciodată acasă, căci ea oricum nu are sfârșit” (Ibidem: 108). Cu toate acestea, pe el îl consideră victimă, durerea lui e adevărată, profundă, pentru că el și-a legat eul profund de profesie: „Durerea lui era mare. A ei – capricii de femeie, deșertăciuni femeiești. Ploia de vară – stropește un pic, iese soarele și nu-i rămâne nici urma...” (Ibidem: 111), acesta părând a fi leit-motivul după care-și organizează ea, de bunăvoie și victimă a unei educații revoluate, viața.

La alt nivel, Kalina, fiica ei, repetă, inițial, tiparele; disprețuită fâțiș tot mai mult de soț, care-i disprețuiește și familia, ea nu protestează, ci se închide în sine, în timp ce el plănuiește momentul despărțirii, visând la o altă căsătorie care să-l sprijine social la momentul potrivit, însă ea i-o ia înainte, părăsindu-l într-un moment nepotrivit pentru ascensiunea lui profesională. Raportarea soțului ei la familie, deși intelectual din mediul urban, nu depășește stereotipurile rurale patriarhale: „El are nevoie de nevastă în casă și nu de un permanent oponent, gata oricând să acționeze asemenea unei carii dentare sau unui pantof mult prea strâmt [...]” (Ibidem: 160). Pentru el, exprimarea sentimentelor este o simplă slăbiciune lipsită de scop practic, așa cum și pentru colonelul Cerkezov este o

slăbiciune inutilă, un lucru stingheritor, amintindu-și că, în perioada în care-și curta soția, a trecut multă vreme până să îi vorbească, vag, de altfel, despre sentimentele lui. Derutat de modul în care nora îl părăsește pe fiul lui, de felul în care simte că fiica lui, Kalina, își sfidează soțul, își amintește, nostalgic, de perioada în care femeia se supunea necondiționat: „Cu totul altfel fuseseră moravurile pe atunci – însăși grija femeii pentru bărbat spunea mai mult decât orice jurămintele, care nu te angajează, în fond, cu nimic” (Ibidem: 165). Între tânărul oportunist Brezovski și conservatorul militar Cerkezov diferența este doar de expresie, nu de substanță, în ciuda schimbării vremurilor și a aparentei schimbări a mentalităților. Modul de a gândi al bărbaților nu cunoaște diferențe substanțiale; ceea ce începe să se schimbe este modul de a gândi al femeilor, tot mai puțin dependente socio-financiar de „stăpânii” lor, în tradiționalul ei transfer de la tată la soț. Colonelul Cerkezov își consideră soția vinovată de eșecurile conjugale ale celor doi copii ai lor – pe băiat, l-a răsfățat, cât despre fată, deși știa că nu merge bine căsnicia ei, lui i s-a ascuns acest lucru - , așa cum Teodosi Brezovski își consideră soția vinovată de toate disfuncționalitățile din cuplul lor. Încercarea soției de a-l susține, de a-i acorda mai multă atenție, văzând cât de mult îl zguduie trauma pensionării, nu face decât să-l irite, răspunzându-i cu grosolanie comportamentului ei plin de solitudine: „Și-apoi să-ți torn ceai, oare nu-i treabă de femeie?” (Ibidem: 298). Maia, soția lui Valeri, caută să scape din constrângerile familiei în care s-a născut printr-o căsătorie; ea își identifică soțul cu un salvator temporar, nu cu un partener de viață, gândindu-se, strict, la nevoile ei. Într-o anumită măsură, ea este varianta feminină a lui Brezovski: „Oare n-are dreptul să-și croiască drumul în viață așa cum crede de cuviință ca să fie fericită? Nu vrea nimic altceva, decât să fie iubită. Să fie iubită!” (Ibidem: 204). Ea se desprinde de tiparele arhaice, care nu cunoșteau nevoia de afecțiune pe care femeia o resimțea, dar își canalizează interesul strict pe nevoile ei personale. Valeri se simte mândru, la început, de faptul că cineva are nevoie de el, că cineva îi mărturisea nevoia de iubire, crescând într-o casă cu obiceiuri cazone; chiar și afecțiunea lui pentru mama și a mamei pentru el rămâne nemărturisită, în ciuda evidenței: „El niciodată nu-i smulsese mărturisiri mamei lui. Nu-i ceruse să-i spună că-l iubește. Pur și simplu amândoi se temuseră să pronunțe cuvântul acesta. S-au iubit în felul lor, fără destăinuiri inutile. Pentru el, femeia fusese, desigur, un izvor, după cum scria în Coran” (Ibidem: 2015). Aluziile la mentalitățile orientale sunt inerente într-o societate a cărei evoluție a fost marcată de lunga dominație otomană. Astfel, Hubcev, amintindu-și de lungul șir de amante, sintetizează, un anumit aspect, printr-un proverb turcesc: „Cât despre iubitul de dimineață, turcii au o zicală fantastică – cică ar semăna că băutul unui suc de vișine abia stors într-un vas proaspăt cositorit. Treabă orientală, cată s-o pricepi, dar e adevărată” (Ibidem: 2017). De altfel, masculinul educat tradițional nu poate decât să se simtă confortabil într-o matrice comportamentală care-l avantajează.

Hubcev este prototipul celui care a cunoscut o ascensiune rapidă prin oportunism „revoluționar”, de pretins ilegalist, și o prăbușire pe măsură. Nimeni nu știa exact unde lucrează, dar barometrul evoluției și prăbușirii sale îl constituie mașinile care îl așteaptă: întâi limuzine cu șofer, apoi mașini mai modeste, iar spre final, niciun fel de mașină.

Caracter imund, își spionează vecinii, familia, mereu bănuiește pe toată lumea de intenții necurate, de fraude, de „sabotarea sistemului”. Îndepărtarea de excesele perioadei de instaurare a socialismului nu e, pentru el, o formă de așezare, de filtrare a evenimentelor și atitudinilor, ci o formă de trădare, pentru că modul lui de viață e suspectarea permanentă, halucinantă a celorlalți: „- Puțini am rămas dintre aceia care am consolidat cultura socialistă la noi” (Ibidem: 147). La un moment dat ocupă o poziție importantă, apoi abuzurile sale ies la iveală și este mutat pe o poziție inferioară, iar mai apoi marginalizat, însă obiceiurile nu și le pierde, petrecându-și viața într-o atmosferă morală pestilentială. Copiii pleacă de acasă cu primul prilej, imediat ce statutul socio-material le permite, iar soția îl părăsește sub pretextul de a-și ajuta fiica la creșterea copilului. Pe fiu îl oripilează până și amintirea numelui tatălui său, astfel că-și schimbă numele, gest simbolic prin care-și ia o altă identitate, anulând traiul în comun cu un tată monstruos. Ignorat de toată lumea, Hubcev rememorează ralațiile sale cu femeile din perioada în care statutul său era unul intimidant (în sensul propriu al cuvântului, pentru că nu se sfiia să-i intimideze și să-i hărțuiască pe cei care nu-i erau pe plac): „Câte femei nu trecuseră prin patul lui! Veneau unele – înfiorate, închistate, spășite, parcă uimite de fapta lor... Abia așteptau să se întâmple ceea ce trebuia să se întâmple și să plece odată. I le trimiteau prietenii, care-i căutau bunăvoința ori o favoare. Ele îl plectiseau cu sfiala și cu lipsa lor de experiență, dar trebuia să treacă la rând. Aveau de ce să râdă mai apoi când se aduna cu prietenii la un păhărel. Altele însă mult prea mândre făceau pe independentele în cabinetul lui. Cu acestea era răbdător. Înțelegeau ele și singure în cele din urmă prin ce ușă trebuiau să treacă ca să-și poată atinge scopul râvnit. Și din deșertăciune feminină își demonstau temperamentul ca nu cumva să le iasă vorbe că nu sunt la înălțime!... [...] Mai era și a treia categorie care, chipurile, nu dorea nimic – pur și simplu îl plăceau ca bărbat și-l linguseau că le-a acordat atenție” (Ibidem: 208). Nu a existat nicio excepție în viața lui, totul era evaluat în termenii pragmatici ai interesului imediat. Nu ezită să încerce să-și folosească cu cinism fiica, repetând tipare toxice în a căror capcană căzuse și el: „Trebuia s-o convingă pe fiică-sa să accepte planul lui. Nu atât împotriva fostului ei soț, cât pentru a înnoda niște legături care să-i aducă din nou mese îmbelșugate. [...] Avusese el grijă să-și aleagă oamenii, care nici nu se gândeau că vine bătrânețea, gata să dea oricât pentru un pic de trufanda... Pe el tot așa îl «prinseseră» cu vreo cincisprezece ani în urmă” (Ibidem: 228). Fiica, de o verticalitate morală opusă cu totul tatălui, ia distanță față de un asemenea scenariu și va reacționa dur, în cele din urmă, față de hărțuirile lui Brezovski. Când nu mai poate fi de folos folosind (deși, cum își amintește, adesea nici nu-și ținea promisiunile făcute față de femeile folosite), este ignorat, ba chiar ridiculizat de fostele victime. Pentru el, pensionarea înseamnă a nu mai avea acces la mecanismele prin care abuza pe oricine îi stătea în cale (ori credea el că așa stau lucrurile). Căsătoria lui a fost o întâmplare – faptul că soția lui a rămas însărcinată înainte de căsătorie l-a obligat să și-o asume legal, încercând să profite de faptul că membri ai familiei ei au luat parte activă în lupta de rezistență, iar el a primit un post de jurist la întreprinderea unde lucra ea: „Acesta era avantajul social de la ea” (Ibidem: 245). Temându-se să nu fie dat afară din partid la intervenția familiei ei, legalizează relația, care devine o traumă multă

vreme, până ea se decide să-l părăsească, refugiindu-se la fiica sa. Căsătoria a mers în sensul impunerii autorității lui, prin care credea că putea controla totul și putea suplini abisul afectiv. Nu-și face muștrări de conștiință în legătură cu aventurile sale, pe care le considera firești: „Femeia rămâne femeie – una este amanta, alta este soția... Atâția ani trăise cu monstrul ăsta și totuși rămăsese un mister. Tot așa se va duce și din lumea asta – singuratică, ascunsă, închisă în sine. [...] Între ei dragoste nu existase – totul se petrecuse întâmplător” (Ibidem: 247), culpabilizând-o, astfel, așa cum fac și ceilalți cu soțiile, Cerkezov sr. și Brezovski, pentru orice tip de eșec din viețile lor. Monstruozitatea lui se reflectă în ochii ei, iar el, printr-un proces de transfer, îi atribuie propriile-i tare. Când află de moartea ei, înțelege că ea a stat cât a stat cu el pentru că-l iubise și era iubită, la rândul ei, de copiii lor, pe când în fața lui se cască hăul unei singurătăți desăvârșite și pentru prima dată lacrimile țâșnesc, mai mult din compasiune pentru vidul ce-l așteaptă decât din culpabilitate. Își amintește și lipsa de afecțiune a părinților lui față de el și felul în care se va distanța de ei, chiaburi fiind, odată ce-și propune să se dedice noii ordini, socialiste, printr-o strategie simplă: „Principalul lucru era să ataci – lipsuri întâlneai la tot pasul” (Ibidem: 213). Decide să urmeze dreptul, pentru a se folosi mai bine de pârghiile puterii, apoi ajunge să fie „șef de cadre”, controlând trecutul ideologic și social al studenților și al cadrelor didactice. Decăderea sa este pe măsura măririi, nemiloasă, ducând, cu el, bagajul unui trecut mizer, pe care nu și l-a asumat cathartic, ci victimizant, dorind să-l prelungească la nesfârșit, fără a mai avea nicio pârghie. Marginalizarea profesională, apoi pensionarea îl golesc de conținut, rătăcind, vindicativ și neputincios, pe străzile unui oraș care nu-l mai recunoaște.

Asemeni lui Hubcev, și Teodosi Brezovski se bazează pe exploatarea slăbiciunilor celorlalți, fiind un bun cunoscător al naturii umane și un profitor fără scrupule. Își supune soția unei torturi morale continue, fără că nimeni să bănuiască asta (cu excepția părinților ei, care intuiesc unele disfuncționalități) și cu același cinism schițează mecanismul cuceririi noii secretare, Eli, care este tocmai fiica lui Hubcev: „De fapt, cât îi trebuie deșertăciunii femeiești! Spune-i că este atotputernică, atotbiruitoare și numai la gândul ăsta o apucă amețea. Apoi o roade sentimentul acela stupid, matern – l-am rănit pe omul acesta, cu un suflet nobil. Și se predă. La fel a fost și cu nevastă-sa, Kalina” (Ibidem: 115) - și care-i va rezista, recunoscând în el ticăloșia pe care o avea și tatăl ei. Atent la detalii sociale și foarte pragmatic, ajunge la concluzia că acum nu „haina face omul”, ci „mașina face omul”, deplasându-se, când dorea să-și sublinieze ascensiunea, cu taxiuri arătoase. În ciuda pretensei sale poziții de cercetător în filosofie și conferențiar, tiparele sale de gândire nu sunt departe de cele pe care soacra sa, Stoimena, femeia simplă, le evoca adesea ca tezaur moștenit de la mama ei, iar aceasta, la rândul ei, primit după un șir lung de generații înțepenite în stereotipuri care făceau ca societatea, grupul social să funcționeze într-un anumit fel: - Deci așa! Te rog să-mi spui cine este capul familiei noastre, tu sau eu?... Este necesar să-ți amintesc de mult cunoscutul adevăr formulat de Herzen: «Familia reușește în viață numai atunci când unul dintre cei doi conduce, iar celălalt se lasă de bunăvoie condus!»” (Ibidem: 131) sau: „Femeia este ori bolnavă, ori nemulțumită! Asta ești tu!” (Ibidem: 132). Diferența între gândirea arhaică și cea pretins modernă e doar de expresie, nu de substanță. Singura

lui mulțumire în căsnicie este aceea că ea nu i-a făcut un copil; de altfel, de la început, el stabilise că vor dormi în camere separate, iar în cabinetul său de lucru ea nu avea voie să intre, purtând scurte dialoguri prin ușă referitoare la masa pe care ea avea obligația să i-o pregătească de trei ori pe zi. Orice abatere de la un comportament impus de el era pedepsită prin lungi tăceri din partea lui. Manipularea este principalul instrument de a interacționa cu ceilalți; se folosește de modernism tot în acest scop. Noii secretare îi vorbește în termeni despre care crede că-i vor oferi accesul la intimitatea ei, însă adresarea permanentă, „fetițo”, trădează adâncul dispreț: „Pentru mine tu ești o fată modernă. Iar trăsătura caracteristică a acestor ființe este sentimentul demnității lor. Și simțul măsurii relative. Pur și simplu vă invidiez, pentru că noi cu refulările și propria noastră subestimare, ne-am pierdut tinerețea...” (Ibidem: 145). Erijat în victimă, vorbește despre căsătoria sa ca despre o capcană (în psihologie, ar fi tipul psihopatului, rodat în exploatarea emoțională a altora, în special a femeilor). În actele seducerii rămâne grosolan sub o ușoară pojghiță de farmec, ușor de înlăturat: „Abia după ce am încheiat căsătoria mi-am dat seama că o făcusem doar ca să ies din vârtoarea sâcâitoare a relațiilor noastre stupide de familie” (Ibidem: 150). Toate mecanismele gândirii sale funcționează în sensul avantajelor pe care ceva sau cineva i le-ar putea oferi. Deși își disprețuiește profund socrul, se gândește că i-ar putea fi de folos prin relații câștigate în timp ca să preia conducerea vreunui departament științific, desigur, astfel sprijinindu-și fiica prin poziția pe care o va ocupa ginerele. Inert sufletește, străin de orice etică, nu-și asumă niciun eșec, nu se vede pe sine cel amputat emoțional și moral: „Nu se putea face nimic, fiindcă nevasta-sa nu numai că nu-și recunoștea vina, dar niciodată n-ar fi admis că săvârșește o crimă față de el. Ea era vinovată de toate.” (Ibidem: 159). Îndepărtarea Kalinei, răceala ei crescândă o interpretează ca pe o recunoaștere a vinei, nu ca pe un dezgust crescând.

Mai mult decât de pensionare, doctorul Otașliiski este preocupat de raporturile cu moartea. Medic faimos, adevărată legendă în chirurgie, nu-și putuse salva soția de la moarte: „Oricât te-ai obișnui cu moartea, nu poți privi cu indiferență cum se chircește omul și-și dă duhul” (Ibidem: 97). Fiica lui decide să se mute, să trăiască o viață independentă, atitudine din care nu înțelege nimic: „Una murise, iar cealaltă se autoflagelase prin independența ei falsă. Ce putea să facă în cele din urmă ca să le salveze?” (Ibidem: 258). Opus abuzivului Hubcev, el nu înțelegea orgoliul unora de a-i domina pe ceilalți, nu accepta, pe linie ierarhică, decât dispozițiile pe care le considera raționale, refuza pozițiile de conducere, mulțumindu-se să fie un bun practician. În relațiile dintre șefi și subalterni nu vede decât presiune și ură, de aceea evită să ajungă în această situație; preferă o atitudine ursuză celei de oportunism social, se ține departe de jocurile pentru putere, nu-i folosește pe alții și nu se lasă folosit, însă în imaginarea poziției femeii în familie și în societate ține de aceleași *patternuri* arhaic-orientale. El intuiește cel mai bine adâncă ticăloșie a lui Hubcev, care, în concepția sa, este un dat, stimulat de felul în care și-a trăit copilăria: „Virtuțile și relele își aveau în om rădăcina lor încă din anii copilăriei fragede” (Ibidem: 262). Situația jalnică îi determină să caute în jur persoane vulnerabile, pe care să le strivească inconștient, ca o terapie a propriei lor nefericiri. Ajuns la pensie, este tot mai mult interesat de mecanismele

care determină în alții setea de putere și de mărire, de nefericirea și dezastrele pe care ea le aduce în lume. Divorțul fiicei îl vede ca pe o dorință de emancipare asimilată dorinței de putere. Privește din exterior și judecă aspru divorțul Maiei de Valeri Cerkezov: „Îi era de neînțeles mentalitatea de azi a tinerelor fete. Mai exact, nu înțelegea ce reprezenta pentru ele familia. O observase pe fiică-sa și dacă lua purtarea ei drept etalon, ce ar fi însemnat?” (Ibidem: 279). Sursa răului, crede el, vine din faptul că oamenii doresc să trăiască peste posibilitățile lor, etalându-și bunurile materiale ca barometru al succesului în viață, iar toate acestea trebuie să fie asigurate de bărbat; pentru femeie, soțul „reprezintă un portofel găsit” (Ibidem: 279), simplificând, mult, prin generalizare, nevoia de emancipare a femeilor și refuzul de a mai suporta abuzurile în numele menținerii familiei cu orice preț.

Pretextul narativ al cărții, de la început până la sfârșit, este petrecerea mereu amânată pe care familia Cerkezov i-o pregătește colonelului cu ocazia pensionării. La nivel microsocioal, se repetă cutume și tipare de la nivel macrosocioal: „Probabil că nu există grup socioal, fie că este vorba de o clasă sau de un popor, fără o asemenea legătură indirectă cu evenimente cărora grupul le acordă semnificația de eveniment inaugural, adică fondator. Acest exemplu privilegiat de raport între comemorare și evenimentul inaugural prin intermediul unei reprezentări ideologice poate fi generalizat cu ușurință” (Ricoeur 1995: 281). Sărbătorirea lui ar fi însemnat recunoașterea, în continuare, a autorității lui și a modului de viață impus de el, dar cum el însuși, în lupta cu timpul, se destramă în interior, nu mai are niciun control asupra a ceea ce se întâmplă în familie, transferând responsabilitățile soției. Petrecerea nu mai are loc și astfel, simbolic, un mod de viață e pe cale să apună, în ciuda opoziției și a derutei trăite de personajele masculine.

„Un loc important în acest mediu ideologic îl ocupă literatura. După cum artele plastice învață ochiul să privească, adâncesc și mărgesc domeniul vizualului, tot astfel și literatura, prin genurile ei constituite, îmbogățește vorbirea noastră interioară cu noi procedee de asumare și interpretare a realității” (Bahtin 1992: 178) – așadar literatura, dincolo de valorile estetice, mai mult sau mai puțin pregnante, are și valoare documentară. În opera lui Guleașki, femeile sunt martire sau rebele, purtătoare de cuvânt ale unei mentalități care a lăsat urme adânci în comportamentul masculin, în timp ce toate personajele masculine, indiferent de statut socioal, refuză să înțeleagă nevoia femininului de a se restructura diferit de lumea arhaică; toți cei patru vecini, ajunși la vârsta pensiei, au avut extraconjugale, lucru tacit considerat acceptabil. Cartea sintetizează bine tipare, scheme de gândire la interferența orientalizării cu europeanizarea, sinteză specifică lumii balcanice care a trăit, mutilant, atât experiența pașalâcului otoman, cât și pe cea a comunismului.

Detalii port tradițional, Muzeul Etnografic Etar - Bulgaria; foto: Carmen Dărăbuș

Bibliografie

- Bahtin, Mihail.** „Dubla orientare a genului spre realitate” în *Metoda formală în știința literaturii*, București: Editura Univers, 1992. Traducere de Paul Magheru.
- Durkheim, Emile.** *Regulile metodei sociologice*. Iași: Polirom, 2002. Traducere de Dan Lungu.
- Neculau, Adrian (coord.).** *Reprezentările sociale*. București: Editura Științifică și Tehnică, 1995.
- Nemoianu, Virgil.** *O teorie a secundarului*. București: Univers, 1997. Traducere de Livia Szász-Câmpeanu.
- Ricoeur, Paul.** „Ideologia și utopia: două expresii ale imaginarului social” în *Eseuri de hermeneutică*, București: Editura Humanitas, 1995. Traducere de Vasile Voia.
- Țacev, Kliment.** *O casă ca oricare alta*. București: Univers, 1984. Traducere de Mihaela Deșliu.